

ÖZEL ARŞİVLERİN HAK ARAMA HUSUSİYETİ VE ÖNEMİ

THE SIGNIFICANCE OF PERSONAL ARCHIVES IN SEEKING RIGHTS

ÖZET

Arşivler, devletlerin ve kişilerin haklarını belgeler ve korur. Bir konuyu aydınlatmaya, düzenlemeye ve tespite yarar. Ait olduğu devrin örf ve adetlerini, içtimai yapısını, müesseselerin ve aralarındaki bağlantı ve münasebetlerini belirtir. Özele inildiğinde ise kişi ve ailelerin hak talep etmesinden kültürel mirasına kadar her şeyi ile alakalı belgelerdir.

Anahtar Kelimeler: Arşivler, Özel Arşivler, Abbasi Hanedanı, Van-Hakkâri, Erzurum, Trabzon.

ABSTRACT

The archives document and maintain the rights of states and people. They help enlighten and arrange a subject; and give the details of the traditions, social structures, the relationship between the institutions related to the ages they are part of. When specified, they provide a great deal of details regarding the people's or families' claim for any kind of rights.

Keywords: Archives, Private archives, The Abbasid House, Van-Hakkari, Erzurum, Trabzon

Dündar ALİKILIÇ

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: dalikilic@yahoo.com

Giriş

Arşiv en basit anlamıyla; “Bir devletin, bir şehrin veya bir şahsın geçmişine ait belgelerin topluluğudur” diye tanımlanabilir¹.

Arşivler, toplumların hafızası kabul edilebilir. Bu nedenle arşivi olmayan veya yok edilen milletler, belleğini kaybetmiş insan gibidir. Çünkü mensubu bulunduğu toplumda eskiden yaşayanlar tespit edilemeyeceği için mazi ile gelecek arasında sağlıklı ilişki kurmaları mümkün olmayacaktır².

Arşiv malzemesi için yapılan tarif: “Kurum, daire ve kuruluşların gördükleri hizmetler neticesinde meydana gelen (toplanan, biriken) ve saklanması tarihi, hukuki, idari ve çeşitli bakımlardan herhangi bir konuyu aydınlatmaya, bir takım hakları belgelemeye ve korumaya yarayan her türlü yazılı evrak, defter, resim, plan, harita, film, foto kopya, plâk, ses

kaydı ve benzeri belge ve materyalin bütünüdür”³. Tam olarak arşivlik malzemeyi tanımlayan bir ifadedir. Bunun yanı sıra arşiv türleri arasında zikredilen özel arşivler ise: “Devlet veya yarı devlet kuruluşu olmayan teşekküllerin arşivleri olarak tarif edilebilir. Aile, şahıs, banka, dernek vb. arşivler, özel arşivler hükmündedir”⁴.

Tüm bu tanımlardan yola çıkarak arşivin önem ve değerini ifadeyle diyebiliriz ki arşiv, devletin ve kişilerin haklarını belgeler ve korur. Bir konuyu aydınlatmaya, düzenlemeye ve tespite yarar. Ait olduğu devrin örf ve adetlerini, içtimai yapısını, müesseselerini ve aralarındaki bağlantı ve münasebetleri belirtir. İlmi araştırmalara imkân sağlar.

Arşivlere bakış açımızı bilim, kültür, eğitim ve hukuka katkıda bulunacak tüm ulusal değerlerin korunması olarak genişletirsek, bir ülkenin, bir bölgenin, bir şehrin belgesel ulusal değerlerinin korun-

1 Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz, 2000 c.2. s.3.

2 Küçükdağ, Y.(1998). “Mahalli Arşivinin Kurulması”, I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998 (Tebliğler- Tartışmalar), Ankara, s.223.

3 Binark, İ.(1980). Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri, Ankara, s.6.

4 Binark, a.g.e, s. 10.

ması işlemini yalnızca kamu kuruluşları tarafından üretilen belgelerle sınırlamamız mümkün değildir. Aynı zamanda bakışlarımızı yarı kurumsal kuruluşlar, dernekler, ekonomik kuruluşlar, aileler, tüzel ve özel diğer kişilere de çevirmemiz gerekir⁵.

Özel arşivler konusunda arşivlerin ilk ilgilendiği belge grubu, kişilerin, ailelerin, toprak sahibi ve yöneticilerin belgeleridir. Tarihi süreç incelendiğinde ailelerden devletlere kadar her arşiv herhangi bir konuda hak iddia edebilmek için kayıtlarını saklamıştır⁶. Sahip olunan hakların iadesi konusunda arşiv malzemelerinin ne denli önemli olduğuna dair birkaç örnek vererek özel arşivlerin önemini vurgulamak istiyorum.

Doğu Anadolu bölgesine hâkim olan çeşitli devletlerin egemenliği altında bir beylik olarak beş yüz yıl beyliğini idâme ettiren Abbasi hanedan mensubu İrisan Beyleri, merkez olarak Hakkâri vilâyetini seçtiler.⁷ Van ve Hakkâri vilayetleri dâhilinde, çeşitli yerleşim birimlerinde hayatlarını sürdüren Abbasi hanedanı bu beylerden sonuncusu olan Süleyman Bey'in torunlarından Ragıp ABBASÎ bugün Van Hakkâri karayolu güzergâhında bir yerleşim birimi olan Başkale ilçesinde yaşamaktadır. Cetlerinden kalan araziler nesilden nesile intikal ederek kendilerine kadar ulaşmıştır.

Ragıp ABBASÎ, Van'ın Başkale ilçesi Öncüler köyünde dedelerinden kalan araziyi işlemekte, tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Kendisine veraset yoluyla intikal eden Ömerova köyünün bölgedeki bazı Kürt aşiretleri tarafından zorla alıkoyulduğunu beyan etmektedir. Kendisine kadar ulaşan Osmanlı döneminden kalma evraklarda arazi büyük dedesi Yusuf Paşa adına kayıtlı olmasına rağmen, söz konusu yerin aşiretler tarafından zorla alınmasına mani olamamıştır. Uzun uğraşlar vermesine rağmen hiçbir neticeye ulaşamamıştır. Son olarak bu davanın bilirkişiliğe havalesiyle kendisine intikal eden ve bugün elinde olan Osmanlıca belgelerle hukuk mücadelesine girmiş, davanın neticelenmesini beklemektedir. Ragıp Bey, yüzyıllardır biriktirilen

ve kendisine kadar gelen belgeleri özenle saklamış, bugün okuyamasa dahi hak ve hukukunu aramada bu belgelerin kendisine ne kadar lazım olduğunu dile getirmiştir.

ÖMEROVA KÖYÜ-BAŞKALE-VAN

RAGIP ABBASÎ VE KENDİSİNE İNTİKAL EDEN ARŞİV BELGELERİ

Diğer bir belgemiz Cumhuriyetin ilk yıllarına ait. Trabzon'un Sürmene ilçesine bağlı Baştımarmahallesinde bir arazi satışıyla alakalıdır. Baştımarmar, köy olarak Sürmene'nin Türk yerleşimcilere tahsis edildiği yegâne köylerdendir. Köy, 1461'de Fatih Sultan Mehmed'in fetihten sonra yerli Rumlardan fetih payı olarak boşaltılmış, daha sonraları Türk boylarından bazıları buraya yerleştirilmiştir⁸. İlk gelen aileler köyün miri arazisini devlet desteğiyle kullanmış daha sonraları başka yerlerden gelen ailelere bu arazileri satış yoluyla ya da veraset yoluyla vermişler, sonraki kuşaklar da bu vesileyle Baştımarmar köyüne yerleşmiştir. Bunlardan birisi daha önce Of'ta yerleşik iken bir vesile ile buraya gelmiş, şimdilerde ise Baştımarmar köyünün sakinleri arasında olan Canoğulları ailesidir.

On dokuzuncu yüzyıldan önceki arşiv kayıtlarında Baştımarmar köyünde olmayan bazı aileler, yirminci yüzyılla birlikte burada görülmektedir. 1834

5 Aren, T.(1998). "Özel Arşivler ve Kamu Arşivlerin İlişkileri", *1. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998(Tebliğler-Tartışmalar)*, Ankara, s.524.

6 Özdemir, H.(2006). "Uluslararası İhtilafların Çözümünde Arşivlerin Rolü", *Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu(Tebliğler-Tartışmalar)*, Ankara, s.65.

7 Alikılıç, D.(2004). *İrisan Beyleri*, İstanbul, s.114.

8 Kılıç, M. D.(2006). *Son Kabadayı*, İstanbul, s. 15.

nüfus kaydında Of'ta görülen Canoğullar⁹ 1900'lü yıllardan itibaren Baştımır köyünde görülmektedir. O tarihe kadar köyün sakinlerinden olan Ceylanoğulları ve Hacı Yakuboğulları ailelerinden arazi satın almak yoluyla bu köye yerleşmişlerdir.

Bugün ailenin üçüncü kuşak torunlarından Kemal CAN'ın elindeki belgeye göre (Kemal CAN, Orman Mühendisi İstanbul Orman Bölge Müdürlüğü, Maslak, İstanbul) Ceylanoğullarına ait babasından kalma araziye otuz Osmanlı altınına satan Halime Hanım'ın satış belgesi bulunmaktadır. Bu belgeye göre ailenin elindeki arazi ve evler belgenin intikal tarihinden evvel Ceylanoğullarına aittir. Bu satış belgesiyle ortaya çıkan tarihi bir gerçek ise Canoğulları ailesinin Baştımır köyüne hangi tarihte geldikleri ve sahip oldukları arazileri belgelemektedir. Ailenin elindeki belgelerde ortaya çıkan bir hakikat de, mensup oldukları soyun ve geldikleri yerin ortaya çıkmasıdır.

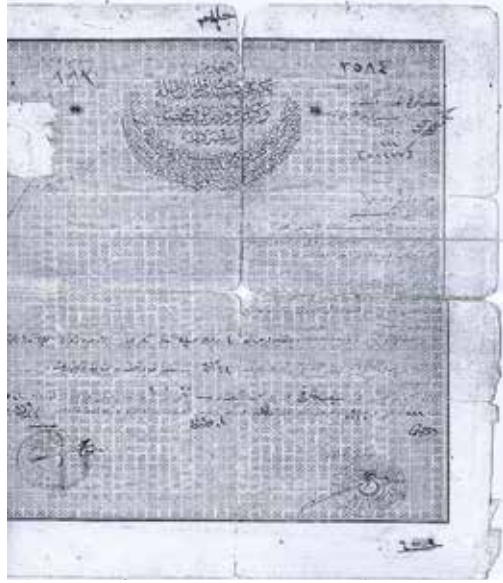

KEMAL CAN ARŞİVİNDEN- ARAZİ SATIŞ BELGESİ

Diğer bir belgemiz Erzurum'un İspir ilçesinden bir "İstiklâl Madalyası" vesikasıdır. Kurtuluş tarihimizi aydınlatacak bir çalışmaya konu olan İspirli İskender namına düzenlenmiş olan belge, tarihi öneme haiz bir belgedir. Erzurum İspir kazasından

9 Demircioğlu, S.(2011). Süleyman Bilgin, *Of Nüfus Defteri (1834)*, İstanbul, ss.23-32.

Yakupoğlu İskender, İstiklal Savaşı'nda Van Hudut Alayı'nda Makineli Tüfekçi Fırkası'nda ihtiyat zabiti olarak bulunmuş ve kendisine 30 Mayıs 1926 tarihli ve 869 numaralı kanunun ikinci maddesi gereğince Kafkasya Milli Ordusu'nda vazife aldığına dair bir kırmızı şeritli İstiklal Madalyası verilmiş ve belgelendirilmiştir.

İHTİYAT ZABİTİ VESİKASI

Bu belge, Kafkasya Milli Ordusu üzerinde çalışma ve araştırma yapanlara çok yardımcı olan bir belgedir. Bugün oğlu tarafından babadan kalma evrak-ı metruke olarak saklansa da, Kafkasya Milli Ordusu'nun varlığından bahsetmesi tarihi araştırmalar için çok mühim bir vesikadır. (Necati ALTAY, Erzurum'da ikamet etmekte olup, babasından intikal eden belgeleri yadigâr olarak sergilemektedir.)

İSTİKLAL MADALYASI VESİKASI

Diğer bir özel arşiv materyalimiz ise Trabzon merkezde ikamet eden Süleyman Sırrı KUTLU'ya aittir (Süleyman Sırrı KUTLU, İskender Paşa Mahallesi İdeal sokak No.13/5 Trabzon). Süleyman Bey, aslen Trabzon'un Sürmene ilçesinden olup bugün halen Trabzon'da ikamet etmektedir. Dedesinden intikal eden onlarca arşiv vesikasını tarafımıza sunmuştur. Vesikalardan anlaşıldığı üzere Süleyman Bey'in dedesi Hacı Emin Efendizade Safvet Efendi, Rumi 19 Haziran 1321 (Miladi 2 Temmuz 1905) tarihinde Sürmene Mekteb-i Rüşdiyesi'nden mezun olup Osmanlı Devleti'nin çeşitli merkezlerinde eğitimci olarak vazife almış bir Osmanlı aydını olarak görülmektedir. İntikal eden belgeler ve tuttuğu kayıtlarda nerelerde vazife aldığı, okuduğu ve okuttuğu kitaplar, itina ile tutulmuş günlükler, bir Osmanlı aydınının intibaları açısından çok önemlidir. Bugün bu belgeler bir aile geleneğinden ziyade, dedelerinin varlığından haberdar olma anlayışıyla birleşmiş hafızayı arayan bir insanın çırpınıları olarak görülmektedir.

SÜLEYMAN SIRRI KUTLU'NUN DEDESİ-NE AİT MEZUNİYET BELGESİ

Bu ve buna benzer özel arşivlerin ülkemizin pek çok yerinde hatta her ailesinde bulunmaktadır, fakat insanlarımızın bilinçsizliği bu paha biçilemeyen kıy-

metlerimizi yok etmektedir. Çoğu insan, dedelerinden intikal eden yüzlerce ve binlerce belgeyi Eski Türkçe (Osmanlıca) bilmemenin verdiği sıkıntıyla imha ederek saklanmasına lüzum görmemiştir. Bu şuuruzluk tarihimizin yok edilişiyle eşdeğer bir tahribattır. İnsanoğlu benliğini koruduğu müddetçe var olabilecek, kendisinden ve kendisine aktarılanın idrakine sahip olabildiği sürece mirasını koruyabilecektir.

İnsan, ancak kendine has bir şura sahip olabilmesi için dokümanlara ve delillere ihtiyaç duyar¹⁰. Arşivler, sosyal varlık olan insana dayalı belgelerdir. Onlar, insanın sürekliliğinin ve dünyadaki hayat şartları içerisindeki değişikliklere uyumun delilleridir. O halde arşivler, tarih boyunca insanın sahip olduğu şuurulu hafızanın temelleridir. İnsanlık tarihine ilave edilen her şey, insanı daha iyi tanımamıza ve insan tabiatını daha iyi anlamamıza vesile olur. Arşivlerin, temel sosyal rolü de işte budur¹¹. Bu vesile ile özel arşivlerin saklanması ve korunmasının ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Özel arşivleri bir hak arama ve belgeleme olarak düşünsek bile aslında onlar, birer tarihi vesika olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem de millî kültürümüz ve hafızamız olarak.

Kaynakça

Alikılıç, D.(2009). "Arşiv Şuuruna Sahip Olma" *Tülin Aren Armağanı*, İstanbul, s.21.

Alikılıç, D.(2004). *İrisan Beyleri*, İstanbul, s.114.

Aren, T.(1998). "Özel Arşivler ve Kamu Arşivlerin İlişkileri", *I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998(Tebliğler-Tartışmalar)*, Ankara, s.524.

Belgelerle Arşivcilik Tarihi, Ankara, 2000, c.2, s.3.

Bınark, İ.(1980). *Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri*, Ankara, s.6.

Delmas, B.(1991). *Arşivler*, Çeviri: Nihal Somer, Ankara, s.1.

Demircioğlu, S.(2011). Süleyman Bilgin, *Of Nüfus Defteri (1834)*, İstanbul, ss.23-32.

Kılıç, M. D.(2006). *Son Kabadayı*, İstanbul, s. 15.

Küçükdağ, Y.(1998). "Mahalli Arşivinin Kurulması", *I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998(Tebliğler-Tartışmalar)*, Ankara, s.223.

Özdemir, H.(2006). "Uluslararası İhtilafların Çözümünde Arşivlerin Rolü", *Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu(Tebliğler-Tartışmalar)*, Ankara, s.65.

10 Delmas, B.(1991). *Arşivler*, Çeviri: Nihal Somer, Ankara, s.1.

11 Alikılıç, D.(2009). "Arşiv Şuuruna Sahip Olma" *Tülin Aren Armağanı*, İstanbul, s.21.